

УДК 392.51 (477.85) “19/20”

Ірина Красовська

**СЕМАНТИКА ОБРЯДОВОГО ПРОСТОРУ
У ВЕСІЛЛІ СОКИРЯНИЦІНИ 90-Х РР. ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.**

У статті розглядається семантика обрядового простору в сучасному весіллі Сокирянщини. Стаття побудована на основі матеріалів польових розвідок, проведених автором протягом 1993-2011 рр. у 23 селах Сокирянського району Чернівецької області.

Ключові слова: весілля, семантика, обрядовий простір, житловий локус.

I. Krasovska. The Semantics of Customs' Space in Wedding of Sokyryanschyna in 90s of XX – the Beginning of XXI Centuries

This article is devoted to the understanding of the semantics of customs' space in modern wedding of Sokyryanschyna (Chernivtsi region). The author determines the customs' space on the basis of her own field materials. Also some parts of dwelling, which play an important role in the context of the development of the wedding event, are defined in the paper.

Key words: wedding, semantics, customs' space, parts of dwelling.

И. Красовская. Семантика обрядового пространства в свадьбе Сокирянщины 90-х гг. ХХ – нач. ХХІ в.

В данной статье рассматривается семантика обрядового пространства в современной свадьбе Сокирянщины. Статья построена на основе материалов полевых разведок проведенных автором на протяжении 1993-2011 гг. у 23 сел Сокирянского района Черновицкой области.

Ключевые слова: свадьба, семантика, обрядовое пространство, жилищный локус.

У контексті розгортання етапів весільної структури як цілісної системи важливим є не лише огляд обрядодій як складових певного етапу, а й їхнє місце в житловому просторі. Розвиваючись у межах окремих локусів хати, двору, вулиці, села, ритуал набуває

додаткового семіотичного статусу, зумовленого загальною світоглядною моделлю, в якій простір має свої закони існування та розвитку: “Структура володіє і просторовим фактором з нерівномірним устроєм, який містить ядерні утворення та периферію” [10, с. 29]. При цьому ідея центру та периферії, відзначена низкою дослідників, є для архаїчного світогляду організуючою [1, с. 30].

Як засвідчують зібрані автором на Сокирянщині польові матеріали одним із матеріалізованих ритуальних локусів виступає *дорога*, з якою пов’язаний розвиток окремих частин дійства. Вона розділяє і разом з тим з’єднує весільні роди. Кількаразове долання шляху – складова весільної структури. Як обрядовий простір вона має диференційовані ознаки. Неоднаково здійснюється шлях молодого з “поїздом” по молоду, молодих від церкви або до нашок, до розпису і від розпису тощо. Так, наприклад, у Шебутинцях, Ломачинцях, Струмку й ін. обов’язково до церкви і від церкви весільний кортеж рухається іншою дорогою. Як зазначає Г. В. Зла: “Щоб життя не було одноманітним” [4]. На думку окремих дослідників, дорога є посередником фольклорного простору, який з’єднує простір внутрішній та зовнішній [21, с. 76]. Дорога є одним з найбільш яскравих втілень теми переходу у сучасному весільному ритуалі досліджуваного району і позначена складною семантикою. Вона має як духовне, так і матеріальне вираження через низку обрядодій. Тут зустрічаємо елементи ініціаційного, гадального змісту, коли успіх пізнається під час зупинок, зустрічей.

Потрібно зауважити, що загалом усі місцеві вірування та погляди, пов’язані з дорогою, передбачають усвідомлення її як життєвого шляху взагалі. Тут, як суцільнорегіональна традиція, виконуються дії очисного (перехід через рубіж-воду, так зване “переливання”) та з’єднувального, прилучального змісту – через частування хлібом, вином, цукерками і т. ін. У Романківцях, наприклад, якщо молода там перелила дорогу, то наречений переносить молоду на руках через “рубіж”, у Шишківцях взагалі перед нареченими старший дружба поливає дорогу водою, а молодий несе наречену на руках, аж поки не дійдуть до дому молодої (місця проведення святкової гостини). Таке обрядове поливання водою як у молдавській обрядовості, так і в українській означає магічне викликання родючості. *Вода* – символ очищення, “священна стихія” [22, с. 54]. За дослідженням А. Максимова, вода є символом здоров’я, вона вирізня-

ється “силою чудодійною, цілющою. Це залишок глибокої старовини” [12, с. 2].

Характерним для всіх сіл Сокирянщини є те, що молодий, долаючи шлях, повинен постійно відкуповлюватись – якщо перелили дорогу, то наречений кладе гроші у ємкість, з якої їм перелили шлях, і цілує того, хто це зробив. Вода наділена багатьма функціями. У фольклорі вода – це рубіж, який переходять молоді, в цьому випадку від стану неодружених до стану одружених. Умовну річку-рубіж утворювали переливанням дороги, по якій йшли молоді. В цьому випадку магічна функція води несе очищення від всього поганого, що було у попередньому періоді життя, і з цим очищаючим знаком-символом щастя молоді вступають у нове подружнє життя. Тобто у більшості обрядів вода наділена очисними й обереговими функціями. Водою скроплювали і наречених під час виконання певних обрядових дій, і весільні атрибути, наприклад, барвінкові вінки молодят тощо.

Одним з елементів обрядів з використанням магічних ознак води загальнослов'янського періоду є рух за напрямом течії ріки. Виконання обряду в контексті “за течією” чи “проти течії” означало спрямування магічної сили води на творіння добра чи зла. Оскільки майже вся територія Сокирянського району географічно пов'язана з річкою Дністер, то обрядодії з водою в сучасному весіллі набули особливого значення. Наприклад, у селах Василівка, Ожеве, Ломачинці, у м. Новодністровську урочисту реєстрацію шлюбу проводять безпосередньо на воді. Для цього спеціально облаштовано катер. Також рух весільного кортежу від оселі і до оселі відбувається переважно “по ходу води”. Можливо в цьому випадку дотримуються магії швидкої течії, яка, як зазначають дослідники, забезпечує, зокрема, молочність майбутньої матері [15, с. 388]. Ймовірно, що й символіку поливання дороги перед молодими водою і утворення таким чином “швидкої води” варто розглядати в цьому ж ракурсі.

Весільна дорога повинна стати щасливою. Удача забезпечується через здійснення таких весільних реалій, як родова трапеза за столом із посадом молодого (молодої) перед доланням дороги по всій території Сокирянського району, що засвідчують матеріали нашого етнографічного спостереження. Дорога повинна мати свій початок і кінець. Таким пунктом, на наш погляд, є ворота. *Воро-*

та – у сучасному весільному дійстві виступають умовною межею, подолання якої має статус семантичної зміни символів. Тут пролягає один з кордонів між внутрішнім і зовнішнім простором, між сакральним і світським. Адже огорожі були зокрема знаковим втіленням духовної концепції розмежування “часу-простору” [11, с. 84]. Ворота в профанному світі порушували абсолютну замкненість двору. Семантика останнього ґрунтувалася, насамперед, на його межовому статусі щодо внутрішнього житлового континууму окремої сім’ї, тому у весіллі вони мають полісемантичні функції. Ворота як культурна межа є просторовим контекстом початку шлюбного дійства.

У традиційній обрядовості культурні межі репрезентовані поперечно орієнтованими борознами, жердинами, ослонами, столами і, нарешті, воротами та порогами. Всі вони членують простір на окремі частини. Ритуальна функція межі у вигляді її “показування” досліджувалась свого часу В. Борисенко, а пізніше О. Курочкіним [3, с. 165; 9, с. 56]. В середині поселень (вулиць) місця створення культурних перепон загалом збігаються з природними межами. На садибі обрядово позначеними були ворота, які ділили простір на “відкритий” і “закритий”. Відкритий простір заселений різноманітними силами, як добрими, так і злими, він не є контрольованим, а отже, захищеним. На противагу йому, замкнений (закритий) простір завжди пов’язаний із вибором “чистого”, а отже, доброго місця. Так, у сучасному весіллі Сокирянщини ще напередодні дівич-вечора у господі, де відбуватиметься весілля, обов’язково прикрашають ворота. Над ворітьми споруджують аркоподібну конструкцію з гілок ялини або ж сосни, які прикрашають різнокольоровими квітами, стрічками, кульками тощо.

На нашу думку, така конструкція над ворітьми стала втіленням весільного *гільця*, яке в сучасному весіллі Сокирянщини відсутнє. А тому арка над ворітьми набула складної та багатогранної семантики, яка пов’язана, насамперед, з символікою світового дерева як образу простору і часу. Якщо традиційне гільце (вильце) дослідники вносять до групи символів, таких як вовна, льон, конопля і особливо кужіль (сировина, яка пройшла первинну обробку, але ще не стала готовою продукцією), з яким пов’язують звання як процес перетворення персонажу, отримання ним іншого соціального статусу [1, с. 218, 220], то і арка над ворітьми у сучасній весільній

обрядовості стає, на нашу думку, таким символом. Спорудження і прикрашання якої можемо вважати за процес звивання, оскільки наречені проходять під аркою, коли йдуть до шлюбу/розпису ще не одруженими, а, повертаючись, проходять під аркою вже будучи подружжям. Тобто арку над ворітьми вважатимемо символом переходу двох осіб (молодого і молодої) від одного стану життя (незаміжнього) до іншого (заміжнього). Але ритуальна функція такої арки не обмежується тільки фіксацією переходу. Вона має сприяти ще й щасливому подружньому життю. Тому оздоблення, яке нагадує вбирання гільця у традиційній буковинській весільній обрядовості, має символічне значення, де квіти і кольорові стрічки мають забезпечити молодому подружжю щастя, здоров'я, благополуччя і злагоду в сім'ї [8, с. 100]. Як зазначає І. Несен, встановлення зеленої гілки над житлом (а в нашому випадку оздоблення арки над ворітьми) в різних обрядових циклах є його жертвна функція. Остання може володіти амбівалентним значенням, пов'язаним із проводами душ померлих родичів і їх зв'язком із верхнім світом та небесними явищами, які наділяли молодих плідністю [13, с. 78]. Взагалі оздоблення арки над ворітьми гілками сосни чи ялини є традиційним для досліджуваного району, оскільки на Буковині для виготовлення деревця найчастіше використовувалась верхівка ялини або сосни [8, с. 99].

Благословення молодих також пов'язане з дорогою і реалізується у хаті сіданням наречених, нанашок, старших дружби і дружки, молоді і всіх присутніх у хаті після триразового обходу столу, ударянням палицею об одвірки при виході з хати, обсіпанням молодят зерном, копійками, листям барвінку, кропленням свяченою водою перед виходом з хати, з двору за ворота. Отже, перехід весільних у відкритий простір завжди супроводжується діями оберегового змісту.

Загальнорегіональною є традиція *ударяння палицею* в одвірки при входженні до хати або виході з неї. Так, наприклад, у Ломачинцях, Волошковому старший дружба, коли заводить наречених до хати і виводить молодят з хати в двір, б'є палицею по одвірках навхрест, відганяючи все лихе від наречених, оскільки, як вважають дослідники східнослов'янської етнології, двері відділяють один від одного два різних за якістю світи – зовнішній (ворожий) і внутрішній (знайомий, свій) [6, с. 78]. На думку Ф. Вовка та М. Сумцова [5; 16],

палиця позначена солярною символікою, а дія ударяння генетично споріднена з плідністю. Вона, на думку дослідників, пов'язана із сонячним промінням. Є. Кагаров трактував цей предмет як фалічний символ, що, на його думку, в міфології існував поза солярним культом [7, с. 177]. Але первинним значенням палиці була тотожність між нею і жеребом [20, с. 691]. Звідси, очевидно, і випливає її участь у сучасному весіллі досліджуваного нами району.

Дії, що відбуваються перед ворітьми у дворі, пов'язані лише з підготовкою до дороги, долання якої – завжди випробування. *Двір* – територія, де відбувається об'єднання роду. Воно втілене в круговому обході сакральню позначеного атрибута. В контексті нашого дослідження таким є *стіл*. У традиційній культурі стіл сприймається як “сакральний центр дому”, який сильно пов'язаний з темою роду і сім'ї. Він семантично зіставляється з церковним престолом, що стверджує його сакральний статус, а також може співвідноситися з темою шляху, переходу зі “свого” світу в “чужий” і навпаки [2].

Число “три” займає особливе місце в сучасній весільній обрядовості Сокирянщини, оскільки доволі часто несе в собі символічний і навіть магічний зміст (тричі наречені просять прощення і благословенства (“проща”), тричі виводить батько нареченої “дурних молодих” нареченому під час викупу молодої, тричі старший дружба намагається покрити молоду і т. д.) [19]. За дослідженням В. Топорова, три вважається першим числом в низці традицій. Воно відкриває числовий ряд і кваліфікується як довершене число. Три – не тільки образ абсолютної довершеності (трисвятий, триклятий і т. ін.), але й основна константа міфопоетичного макрокосму і соціальної організації. Число три символізує динамічну цілісність [17, с. 34].

Процесія рухається навколо сакралізованого ритуалом атрибута (стола, по центру якого стоїть хліб-сіль), ніби вбираючи його силу та порядок. Рух по колу визнається у весільному ритуалі ідеальним. З нього починається і ним завершується долання будь-якого лінійного простору, насамперед дороги. Обходи навколо як невеликих об'єктів (в нашому випадку столу), так і значних територій (сільських поселень) мають упродовж дійства особливу символіку. Можна припустити, що першоджерелом народної традиції обрядового колообігу були давні геоцентричні уявлення, які, на думку провідних науковців-археологів, сформувалась в епоху бронзи і

чітко простежувались у символіці народного мистецтва до XIX ст. Коло також є архетиповим зображенням духовної цілісності світу. Часові і просторові точки у весільному ритуалі часто збігаються, і ті, й інші втілені у замкненій лінії кола: “Коло Землі – коло часу, як вияв ідеї Всесвіту і Року. Циклічність часу і круглість Землі відображають спільну вихідну схему, яка задає певний спільний ритм і простору і часу” [18, с. 14]. Знакові системи в обрядах мають, як правило, поліфонічний контекст. На перший план у ритуальному дійстві виходять символічні, а не утилітарні показники. Низка дій: ударяння в одвірки над порогом, круговий обхід столу можуть бути реліктовими способами вшановування хатнього божества, яке у народній свідомості зливається з образом першопредка [14, с. 44].

Висновки. На основі проведеного аналізу встановлено, що у структурі сучасного весілля Сокирянщини обрядовий простір на усіх етапах розгортання весільної драми має складне семантичне значення.

Найбільш яскравим втіленням теми переходу є *дорога*, яка розділяє і разом з тим з’єднує весільні роди. Місцеві вірування та погляди, пов’язані з дорогою, передбачають усвідомлення її як життєвого шляху, під час додання якого виконуються дії очисного (перехід через рубіж-воду, так зване “переливання”) та з’єднувального, прилучального змісту – через частування хлібом, вином, цукерками і т. ін. Кількаразове додання шляху – складова весільної структури. “Переливання” є своєрідною перешкодою на шляху наречених. Додання умовного водяного рубежу семантично пов’язане з переходом наречених до стану одружених. У цьому випадку *вода* виконує магічну функцію очищення.

У контексті нашого дослідження початком і кінцем дороги є *ворота*, які виступають умовною межею, подолання якої має статус семантичної зміни символів. Ворота ділять простір на “відкритий” і “закритий”, внутрішній і зовнішній, сакральний і світський.

У сучасному весіллі ворота обрядово позначаються *аркоподібною конструкцією*, яка прикрашена гілками ялини/сосни, різнокольоровими квітами, стрічками, кульками тощо. Така арка над ворітьми стала втіленням весільного гільця, яке в сучасному весіллі Сокирянщини відсутнє. Арку над ворітьми вважатимемо символом переходу молодят від стану неодружених до стану одружених.

Територією, де відбувається об'єднання роду, є *двір*. Таке об'єднання втілене в *круговому обході* сакрально позначеного атрибута, яким є *стіл* як “сакральний центр дому”, що пов'язаний з темою роду і сім'ї, може співвідноситися з темою шляху, переходу зі “свого” світу в “чужий” і навпаки.

Література:

1. Байбурин А. Ритуал в традиционной культуре. – Санкт-Петербург, 1993. – 240 с.
2. Байбурин А. К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. – Л.: Наука, 1983. – 150 с.
3. Борисенко В. Традиції та життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців. – К.: Унісерв, 2000. – 192 с.
4. Власні записи. Інформатор: Зла Галина Василівна 1964 р. н. вчитель українознавства, с. Білоусівка Сокирянського району Чернівецької області.
5. Вовк Ф. Этнографические особенности украинского народа. Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Пг., 1916. – 688 с.
6. Кагаров Е. Г. О значении некоторых русских и украинских народных обычаев // Известия АН 1917. – № 9. – С. 77-82.
7. Кагаров Е. Г. Состав и происхождение свадебной обрядности // Сборник Музея антропологии и этнографии. – Т. 8. – Л.: Изд-во АН СССР, 1929. – С. 152-195.
8. Кожолянюк О. В. Весільне деревце як елемент весільної обрядовості Буковини (на прикладі Заставнівського району) // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали та дослідження. – Том 4: Збірник наукових праць. – Донецьк, 2004. – С. 99-101.
9. Курочкін О. В. “Метод синкретичних вузлів” і давні весільні ігри українців // Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць. – К., 2003. – Вип. 3 (6). – С. 53-59.
10. Литвинова-Бартош П. Весільні обряди і звичаї у селі Землянці Глухівського повіту у Чернігівщині // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. 3. – Львів, 1900. – С. 70-73.
11. Лукичев П. Н., Скорик А. П. Фаллический культ: социоисторический анализ // Социс. – 1994. – № 12. – С. 80-88.
12. Максимов А. М. Вода, как эмблема брака у древних славян по данным этнографии и произведениям народного творчества. – Место из-ва и год из-ва отсутствуют (после 1888 г.), 18 с.
13. Несен І. І. Житловий простір у весільному ритуалі Центрального Полісся // Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць. – К., 2003, Вип. 3 (6). – С. 76-80.

14. Несен І. І. Міфобрядовий аспект простору у весіллі Центрального Полісся // Етнічна історія народів Європи. – К: Унісерв, 2002. – С. 41-45.

15. Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н. И. Толстого: В пяти томах. – Т. 1: А-Г. – Москва: “Международные отношения”, 1995. – 584 с.

16. Сумцов Н. Ф. Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы. – К., 1885.

17. Топоров В. Н. О числовых моделях в архаичных текстах // Структура текста. – М.: Наука, 1980. – С. 24-53.

18. Топоров В.Н. О ритуале. Введение в проблематику // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. – М., 1988. – С. 7-60.

19. Трофимова Ю. М., Калмыкова Е. В. Семантика числа в англоязычном поэтическом тексте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://study-english.info/article104.php>.

20. Философский энциклопедический словарь // Редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.

21. Цивьян Т. В. Дом в фольклорной модели мира (на материале балканских загадок) // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1978 – Вып. 10. – С. 65-85.

22. Чеховський І. Г., Мойсей А. Є. Дохристиянські витоки і слов'янські паралелі шлюбної обрядовості молдаван Верхнього Попруття. – Чернівці: Рута, 1998. – 71 с.